

MÜSELLEMÜ'S-SÜBÛT

tasnif geleneklerini birleştirdiği söylenebilir.

Bihârî, özellikle mantık ilmine dair tartışmalar sırasında kendisinin *Süllemü'l-‘ulûm* adlı eserine atıflarda bulunmuş (meselâ bk. I, 14, 17), ayrıca felsefe ve mantıkla ilgili konularda İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ'* ve *el-İşârât ve't-tenbîhât* (I, 19, 33, 59), kelâmla ilgili konularda Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf*'ından (I, 46) yararlanmıştır. *Müsellemü's-sübût*'un en çok atıfta bulunduğu kaynaklar arasında Serahsî'nin ve Pezdevî'nin *Uşûl* adlı eserleri, Gazzâlî'nin *el-Müstaşfâ'sı*, Fahreddin er-Râzî'nin *el-Maḥşûl*'ü, İbnü'l-Hâcib'in *el-Muḥtaşar*'ı, Adudüddin el-İcî'nin *Şerḥu Muḥtaşari'l-Müntehâ'sı*, Alâeddin el-Haskefî'nin *İfâdatü'l-envâr*'ı, Kâdî Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-vüşûl*'ü ve İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr*'i yer almaktadır. Eserde felsefi ve kelâmî konularda Mu'tezile, Eş'ariyye, İmâmiyye, Kerrâmiyye, Cehmiyye ve Cebriyye gibi fırkalar yanında İslâm muhiti dışındaki Berâhime (Brahmanlar) ve Süme-niyye (Budistler) gibi inanç gruplarının görüşlerine de temas edilmiştir.

İbnü's-Sââtî ve İbnü'l-Hümâm'ın adı geçen eserlerinde olduğu gibi Bihârî de Hanefî görüşlerinin tartışmalı olduğu durumlarda konuyu Şâfiî ve diğer Ehl-i sünnet âlimlerinin yaklaşımlarıyla uyumlu bir şekilde ele alan bir üslûp kullanmaya çalışır; bu açıdan *Müsellemü's-sübût* klasik sonrası Hanefî usul eserlerinin tipik özelliklerini taşımaktadır. Hanefî (fukaha) ve Şâfiî (mütekellimîn) metotlarını birleştirme ve fıkıh usulünün inceliklerine inme açısından son dönemin en başarılı usul eserlerinden sayılan *Müsellemü's-sübût*'ta Bihârî'nin fıkıh ve usulü yanında mantık, kelâm ve Arap diliyle ilgili konulardaki birikimini yansıtan tenkit ve tercihlerde bulunduğu ve karşı görüşler ortaya koyduğu, bunu yaparken de kanaatlerini delillendirmeye özen gösterdiği görülmektedir.

Molla Nizâmeddin tarafından oluşturulan ve Nizâmî (Nizâmiye) adıyla Hint alt kıtası medreselerinin hemen tamamında uygulanan ders programında *Müsellemü's-sübût* fıkıh usulünde okutulacak kitaplar arasında yer almış, daha sonraki dönemlerde de eser bu özelliğini korumuştur (Kaur, s. 110-111, 117, 118, 123, 129). Eserin Mısır'da da ilgi gördüğü ve ders kitabı olarak okutulduğu kaydedilmektedir (Zübeyd Ahmed, IV/2 [1953], s. 25). *Müsellemü's-sübût*'un değişik yerlerde baskıları yapılmıştır (Leknev 1263; Aligarh 1297; Aymara 1297; Delhi 1311; Kahire 1322, 1324, 1326;

İbnü'l-Hâcib'in *el-Muḥtaşar*'ı ve Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-vüşûl*'ü ile birlikte Kanpûr 1949; Beyrut 1423/2002 *Fevâtiḥu'r-raḥamût* ile birlikte).

Kitap üzerinde en önemli çalışmayı Bahrülulûm el-Leknevî yapmıştır. *Müsellemü's-sübût* kısa ve özlü ifadeler içeren bir kitap olduğundan Bahrülulûm'un ibarelere açıklık getiren ve metindeki konuların daha iyi anlaşılması açısından önemli bilgiler içeren *Fevâtiḥu'r-raḥamût bi-şerḥi Müsellemi's-sübût* adlı şerhi (Leknev 1878; Gazzâlî'nin *el-Müstaşfâ'sının* kenarında, Bulak 1322, 1324) bu eserden yararlanmak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynak özelliği taşır (ayrıca bk. **BIHÂRÎ; BAHRÜLULÛM el-LEKNEVÎ**).

BİBLİYOGRAFYA :

Bihârî, *Müsellemü's-sübût* (Gazzâlî, *el-Müstaşfâ* içinde), Bulak 1324; Bahrülulûm el-Leknevî, *Fevâtiḥu'r-raḥamût bi-şerḥi Müsellemi's-sübût* (nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer), Beyrut 1423/2002; Serkîs, *Mu'cem*, I, 595-596; Brockmann, *GAL*, II, 554; *Suppl.*, II, 622-625; *İzâḥu'l-meknûn*, II, 481; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elîfîn*, VIII, 179; XI, 262; G. M. D. Sufî, *Al-Minhâj: Being the Evolution of Curriculum in the Muslim Educational Institutions of Indo-Pakistan Subcontinent*, Lahore 1981, s. 75, 92, 123, 132, 146; K. Kaur, *Madrasa Education in India: A Study of its Past and Present*, Chandigarh 1990, s. 110-111, 117-118, 123, 129; Zübeyd Ahmed, "İle'l-Edebi'l-'Arabî" (trc. Abdülhamîd en-Nu'mânî), *Şekâfetü'l-Hind*, IV/2, Haydarâbâd 1953, s. 20-34; M. Hidayet Hosayn, "Bahrü'l-ulûm", *İA*, II, 233; a.mif., *Bihârî*, a.e., II, 604; A. S. Bazmee Ansari, "al-Bihârî", *EI²* (İng.), I, 1210.

FERHAT KOCA

MÜSELLES

(المثلث)

Bir harekesinin değişmesiyle aynı veya farklı mânalarda üç kelime teşkiline imkân veren lafız grupları için kullanılan terim ve bir telif türü.

Sözlükte "bir şeyin veya bir hissenin üçte birini almak; kendisini katmak suretiyle iki kişiyi üçe çıkarmak" mânalarındaki **şels** kökünün "tef'îl" kalıbından türeyen **müselles** kelimesi "üçe çıkarılmış, üç özellik taşıyan bir hale getirilmiş" anlamına gelir; üçlenmiş / üçlü (şey), üç taraflı (yer), üç katlı (ip), üç harekeyle de okunabilen (harf), üç köşeli (geometrik şekil, üçgen) gibi (*Lisânü'l-'Arab*, "şls" md.; Luis Ma'lûf, *el-Mün-cid*, "şls" md.). Arapça sözlük biliminde teslîs, aynı harflerden oluşan bir kelimenin üç farklı harekesine göre aynı veya aynı mânalarda üç biçimde (üç ayrı kelime gi-

bi) kullanılması demektir. Bu şekilde kullanılan kelimeye müselles adı verilir.

Arap dilinde bu tür kelimelerin yer aldığı, bunların müstakil bir tür teşkil ettiğini gören ve türe "müselles" adını veren ilk âlimin Kutrub (ö. 210/825 [?]) olduğu kabul edilir. Onun *el-Müselles*'i zamanımıza ulaşmıştır. Yüzyıla yakın bir süre yaşayan ve Kutrub'un hocası Sıbeveyhi'ye de hocalık yapan Ebû Zeyd el-Ensârî'nin de *Kitâbü't-Teşlîs* adında bir eserinin bulunduğu kaydedilir (Yâkût, XI, 416). Kutrub, *el-Müselles*'inde bu filolojik olguyu yalnız ilk harfin değişmesine göre üç değişik kelime teşkiline imkân veren lafızlara, yalnız isimlere ve sadece üç şekilde anlam farklılaşması olan kelimelere münhasır kılmıştır. Kitapta söz konusu edilen otuz üç kelimeden otuz ikisi yalnız ilk harfin harekesinin değişmesine göre üç farklı şekilde ve üç farklı anlamda kullanılan isimlerdir. Eserde sadece bir fiil örneği yer almaktadır. Bu da orta harfin harekesinin değişmesiyle üç farklı şekilde ve üç farklı anlamda kullanılabilen "عَمَرَ، عَمِرَ، عَمْرٌ" fiilidir. Bu fiil örneğinin sonraki devirlerde eseri şerh eden, nazma çeken veya istinsah edenler tarafından eklenmiş olması ihtimali de vardır. Kutrub'dan sonra gelen âlimler bu filolojik olgunun fiil ve harflerden de örneklerini tesbit etmiştir.

Müsellesin isim türlerinde ilk harfin dışında başka harflerin harekesinin değişmesine göre de üçlü kelimelerin olduğu ve üç ayrı şeklin aynı anlama geldiği türleri de bulunmuştur. Bunun yanında, isimlerde asıl harflerinden orta veya zâit harfin üç değişik harekesine göre aynı veya aynı anlamda olan türleri ve bazı örneklerde üç hareketliliğin ismin iki yerinde de gerçekleştiği biçimleri keşfedilmiştir. Fillerde ise mâzi veya muzâride yalnız orta harfin harekesinin değişmesine göre aynı yahut aynı anlamda üç değişik şekle dair örnekler belirlenmiştir. Harflerde (edatlar) bu tür özellikler nâdir olup yalnız ilk harfte görülür.

Dile lafız ve anlam zenginliği, anlatım rahatlığı, muammâ ve lugazlı ifade kullanma imkânı kazandıran müselles türü üzerine altmıştan fazla eser yazılmıştır. Özellikle Kutrub'un *el-Müselles*'ine dair şerh, nazım, ziyade, ikmal, tenkit vb. türlerde çok sayıda çalışma yapılmıştır (Batalyevsî, neşredenin girişi, I, 48-62; Muhammed b. Ebû'l-Feth el-Ba'îl, neşredeninin girişi, s. 25-49; Fîrûzâbâdî, neşredeninin girişi, s. 110-194).

Kâtib Çelebi, Luvis Şeyho ve Yûsuf İlyân Serkîs, Abdülvehhâb b. Hasan el-Behnesî-

nin *Naẓmü Müşelleşi Kutrub* adlı kitabını Kutrub'a nisbet etme hatasına düşmüşlerdir (bk. bibl.). Behnesî'nin manzumesi üzerine de birçok şerh yazılmıştır (Brockelmann, *GAL*, I, 102; *Suppl.*, I, 161; Sezgin, VIII, 61-66). E. Vilmar, Behnesî'nin manzumesini *Carmen de vocibus tergeminis Arabicis ad Qutrubum auctorem relatam* adıyla neşretmiştir (Marburg 1857). Aynı manzume *Müşelleşü Kutrub* adıyla da basılmıştır (Kahire 1315). Kutrub'un eserinden sonra Zeccâc'ın *Kitâbü'l-Müşelleşât*'ı gelir (*Şelâsetü kütüb fi'l-müşelleşât* içinde, nşr. Süleyman b. İbrâhîm b. Muhammed el-Âyid, *Mecelletü Câmî'ati Ümmi'l-kurâ li'l-buhûşî'l-ilmîyye*, III/4 [Mekke 1411]). İbn Cinnî, *Kazzâz* (bk. *DİA*, XXV, 161) ve Batalyevsî (bk. bibl.) bu sahada eser yazan kadim müelliflerdendir (Batalyevsî, neşredenin girişi, I, 48-62; Muhammed b. Ebû'l-Feth el-Ba'îf, neşredenin girişi, s. 25-49). Muhammed b. Ebû'l-Feth el-Ba'îf (el-Ba'lebekkî), *el-Müşelleş zû'l-ma'ne'l-vâhid* adlı eserini tek anlamda kullanılan müselle kelimelere tahsis etmiştir (bk. bibl.). Eser ilk harfi müselle isimler, ortası müselle isimler, orta harfi müselle fiiller, ilk ve ikinci harfi müselle olan kelimeler olarak dört bölüme ayrılmıştır.

Başka sahalarda da üçlü varyantlara dayanan çalışmalar yapılmıştır. İbn Fâris'in *eş-Şelâşe'si* (nşr. Ramazan Abdüttevâb, Kahire 1970; halîm / hamîl / lahîm vb.), Ebû Tâlib el-Mervezî'nin *el-Müşelleş fi'l-ensâb (fi'n-neseb)*'ı (Yâkût, VI, 145), Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Müşelleşâtü'l-vâride fi'l-Kur'an*'ı (*İzâhu'l-meknûn*, II, 427; fâriḍ / bikr / 'avân vb.), İbnü'l-Mahfûf'un *el-Müşelleşât fi 'ilmi'r-remli*' (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 367), Ebû'l-Ganâim Muhammed b. Ali el-Cessânî'nin *el-Müşelleşü'l-Hamdânî'si* bunlardan bazılarıdır (Batalyevsî, neşredenin girişi, I, 48-49; Kehhâle, XI, 42).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, “şls” md.; Luis Ma'lûf, *el-Mün-cid*, “şls” md.; İbn Fâris, *eş-Şelâşe* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1970, tür.yer.; Batalyevsî, *el-Müşelleş* (nşr. Salâh Mehdî el-Fertûsî), Bağdad 1401/1981-82, I-II, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-96; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VI, 145; XI, 416; Muhammed b. Ebû'l-Feth el-Ba'îf, *el-Müşelleş zû'l-ma'ne'l-vâhid* (nşr. Abdülkerîm Avfî), Küveyt 1421/2000, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-81; Firûzâbâdî, *el-Gurerü'l-müşelleşe ve'd-düerü'l-müşeşşe* (nşr. Süleyman b. İbrâhîm b. Muhammed el-Âyid, yüksek lisans tezi, 1398/1978), Câmîatü'l-Melik Abdülazîz Külliyyetü's-Şerîa, neşredenin girişi, s. 110-194; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 361; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1586-1587; Serkis, *Mu'cem*, II, 1517;

Brockelmann, *GAL*, I, 102; *Suppl.*, I, 161, 526; II, 367, 916; *İzâhu'l-meknûn*, II, 427; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 42; Sezgin, *GAS*, VIII, 61-66, 175, 183, 248; IX, 82; Mustafa Kılıçlı, “Kazzâz”, *DİA*, XXV, 161; Muharrem Çelebi, “Kutrub”, a.e., XXVI, 495.

İSMAIL DURMUŞ – MUHARREM ÇELEBİ

MÜSELSEL

(المسلسل)

Daha çok, Hz. Peygamber'in bir davranışını veya sözünü râvilerin birbirine göstererek veya söyleyerek rivayet ettikleri hadis anlamında terim.

Sözlükte “birbirini takip etmek” mânâsındaki **silsile** kökünden türeyen **müsel-sel** kelimesi, hadis terimi olarak “Resûl-i Ekrem'in bir hadisi söylediği sırada yaptığı bir hareketi veya kullandığı bir sözü ya da hem hareketi hem sözü seneddeki bütün râvilerin aynen tekrarladığı hadis” anlamında kullanılmaktadır. Hadisi bu şekilde nakletme işine **teselsül**, bu tür nakilde bulunan râviye **müsel-sel** denir. Hicrî ilk üç asırda (VII-IX) müsel-sel hadisler tabii bir şekilde nakledilmiş, IV. (X.) yüzyılın ortalarından itibaren bu tür rivayetlere ayrı bir önem verilmiş ve bunlar müstakil eserlerde toplanmaya başlanmıştır.

Müsel-sel hadisin birçok çeşidi bulunmakta olup İbnü's-Salâh bunları sınırlamanın mümkün olmadığını (*ʿUlûmü'l-hadis*, s. 275), Kettânî ise 400 civarında müsel-sel hadis çeşidi bulunduğunu (*er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 85) zikretmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir: 1. Müsel-sel bi'l-evveliyye. Bir hadisin senedinde yer alan bütün râvilerin, hocalarından rivayet ettikleri ilk hadisi “haddesenî fülânün ve hüve evvelü hadisin semî'tühû minhü” lafzıyla rivayet etmesidir. 2. Müsel-sel bi'l-hıf. Râvilerin bir hadisi yemin ederek birbirlerine rivayet etmesi olup her râvinin “vallahî” veya “eşhedü billâhî ve üşhidüllâhe le-kad ahberânî fülânün” şeklinde tekrarlamasıdır. 3. Müsel-sel bi'l-kavl. Senedde yer alan bütün râvilerin “semî'tü fülânün yekülü” diyerek birbirlerinden naklettikleri hadistir. 4. Müsel-sel bi-“innî uhibbüke.” Metninde “innî uhibbüke” ifadesi geçen hadisi talebesine nakleden her hocanın bu ifadeyi tekrarlayarak rivayet etmesidir. 5. Müsel-sel bi'l-yed. Rivayet esnasında her râvinin kendi hocasının ellerini sıkmak suretiyle aldığı hadistir.

Teselsül bazan bir hadisin senedinde yer alan râvilerin rivayet esnasında sakalını sıvazlaması, belli bir yere dayanması, gülüm-

sesmesi, ağlaması, musafaha yapması, elini başına koyması, hadisi ayakta rivayet etmesi, parmağına yüzük takması ve eliyle yere dokunması gibi davranışları tekrarlamaları şeklinde olur. Bununla birlikte seneddeki bütün râvi isimlerinin Muhammed veya Ahmed olması, Mekkî, Dimaşkî, İrâkî, Mısırlı ve Mağribî gibi aynı bölgeye mensup bulunması, senedin tamamının baba-oğuldan teşekkül etmesi, seneddeki râvilerin hadis imamı veya fakih yahut hâfız, kadı, şair olması, her râvinin rivayet esnasında “semî'tü” veya “kara'tü” yahut “ahberânâ” gibi edâ sigalarını tekrarlaması şeklinde de meydana gelebilir.

Rivayet edilen müsel-sel hadisler arasında en sahih kabul edilene İbn Hacer el-Askalânî'ye göre Saf sûresinin kıraati hakkındaki hadistir (Süyûtî, II, 189). Tirmizî'nin, Abdullah b. Selâm > Ebû Seleme > Yahyâ b. Ebû Kesir > Evzâî > Muhammed b. Kesir > Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî senediyle tahrir ettiği bu hadisi Hz. Peygamber'den nakleden Abdullah b. Selâm şöyle der: “Ashaptan birkaç kişi oturup konuştuk ve, ‘Hangi amelin Allah katında daha makbul olduğunu bilsek de onu yapsak’ dedik. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, ‘Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder’ âyetiyle (es-Saf 61/1-2) başlayan Saf sûresini indirdi.” Abdullah b. Selâm şöyle devam eder: “Bu sûreyi bize Resûlullah baştan sona okudu. Ebû Seleme dedi ki: ‘Onu bize Abdullah b. Selâm böylece okudu.’ Yahyâ b. Ebû Kesir dedi ki: ‘Onu bize Ebû Seleme böyle okudu.’ Evzâî dedi ki: ‘Onu bize Yahyâ b. Ebû Kesir böyle okudu.’ Muhammed b. Kesir dedi ki: ‘Onu bize Evzâî böyle okudu.’ Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî dedi ki: ‘Onu bize Muhammed b. Kesir böyle okudu’ (Dârimî, “Cihâd”, I; Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur'an”, 62). Bu rivayetin nakli esnasında her hocanın talebesine aktarırken Saf sûresini baştan sona okumuş ve böylece bu müsel-sel rivayet ortaya çıkmıştır. Bazı âlimler, senedinde tedlis ve inkrâ bulunmadığı için müsel-sel hadisin en sağlam hadis olması gerektiğini söylerken senedlerinde yer alan râvilerin genellikle cerhedilen kimseler olması yüzünden bu tür hadisler hadis âlimlerinin çoğu tarafından zayıf olarak değerlendirilmiş, Zehebî de müsel-sel rivayetlerin çoğunun aslısı olduğunu belirtmiştir (*el-Mûkızâ*, s. 44).

Literatür. Bazı müellifler müsel-sel hadisleri müstakil eserlerde, birçok müellif de kendisine ulaşan senedlerle bir cüzde toplamış veya eserlerinin bir yerinde bunlara işaret etmiştir. Müsel-sel hadisleri ilk